

DİVRİĞİ

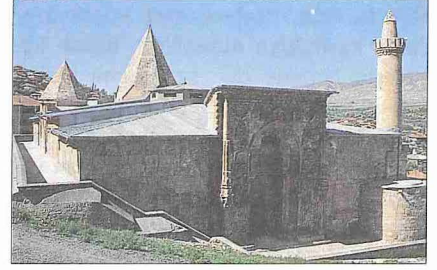
Sivas iline bağlı ilçe merkezi.

Sivas'ın güneydoğusunda, Doğu Anadolu bölgesinin Yukarı Fırat bölümünün İç Anadolu sınırına yakın kesiminde, denizden 1250 m. yükseklikte, Fırat nehrinin kollarından biri olan Çaltı ırmağı ile birleşen derenin vadi tabanında ve yamaçlarında yer alır. Şehrin ilk kurulduğu yer ise kuzeydoğu kısmında Çaltı vadisine çok dik yamaçlarla inen bir tepe üzerinde bulunan kale civarı ve etekleridir.

Eski Yunan kaynaklarında Apblike, Bizans kaynaklarında Tephric (Tefrike) şeklinde kaydedilen Divriği, Arap kaynaklarında eski kullanımına yakın olarak Abrik veya Ebrik şeklinde geçer. İbn Bîbî *Selcûknâme*'de burayı Difrige (دفری), XV. yüzyıl Osmanlı kaynakları Divriğ (دیوریک) veya bugünkü kullanımına yakın bir şekilde Divriği (دیورگی) tarzında yazırlar. XVII. yüzyıldan itibaren bu sonuncusu tercih edilerek yerleşmiş ve bugüne ulaşmıştır. Şehrin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Buranın, Mithridates'i yenen Pompeus'un kazandığı zaferin anısına kurduğu Nicopolis şehrinin bir devamı olduğu söylenirse de bu şehrin Suşehri civarında bulunduğu, Divriği'nin ise eski Bizans şehri Tephric'e'nin yerinde kurulduğu ispatlanmıştır. Hititler zamanında önemli yerleşmelerin bulunduğu yöre milattan önce 550'de Persler'in eline geçti. Milattan önce 334'te kısa süre Makedon işgaline uğradı ve milattan önce 330'da Kapadokya Krallığı sınırları içinde yer aldı. Kapadokya'nın Roma İmparatorluğu'na bağlanmasından ve 395'te imparatorluğun ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma (Bizans) toprakları içinde kaldı. VII.

yüzyılda kısa sürelerle Bizans ve Sâsânîler tarafından işgal edildi. Bu devletler arasında sınır karakolu görevi yapan Divriği, Sâsânîler'in Bizanslılar'a yenilmesinin ardından İslâm ordularının hücumuna uğradı. Divriği'nin belgelere dayanan gerçek tarihi IX. yüzyıl ortalarında Pavlikianlar'la başlar. Doğu paganizmine dayanan Râfizî bir hıristiyan tarikatı olarak anılmakla birlikte aralarında çeşitli inançları da barındıran Pavlikianlar Bizans'a karşı müslümanlardan himaye ve teşvik gördüler. Bunların reisi Karbeaz Divriği Kalesi'ni inşa ettirerek bölgeyi kendisine merkez yaptı. Müslüman Araplar'la Bizans arasında tampon bir devlet durumunda olan ve Araplar'ın yardımıyla Marmara ve Ege'ye kadar ilerleyen Pavlikianlar'ın ne zamana kadar buraya hâkim oldukları belli değildir. Divriği, Anadolu'ya yönelik Türk akınları sırasında Bizanslılar tarafından esaslı bir şekilde tahkim edildi. 1066 yılında Büyük Selçuklu Emîri Gümüştegin'in Murad ve Dicle havzalarına yaptığı akınlar sırasında yıkılan Divriği Kalesi'nin surları yeniden müstahkem hale getirildi. Ardından İmparator Romanos Diogenes, 13 Mart 1068'de çıktığı doğu seferinde Divriği civarında karşılaştığı Türk kuvvetlerini geri çekilmeye mecbur etti.

Divriği yöresinin Türkler tarafından fethedildiği tarih belli değildir. Ancak Malazgirt Zaferi'nden sonra Yukarı Fırat ve Çaltı nehirleri vadilerinin Mengüç Gazi'ye verildiği, onun da Erzincan, Kemah, Divriği ve Şebinkarahisar yöresine hâkim olduğu bilinmektedir. Mengüçlü Beyi İshak'ın ölümünden (1142) sonra Mengüçükler biri Kemah-Erzincan, diğeri Divriği olmak üzere iki kola ayrılmış ve İshak'ın oğullarından Süleyman Divriği kolunun başına geçmiştir. Bu kola mensup diğer Mengüçük bey-

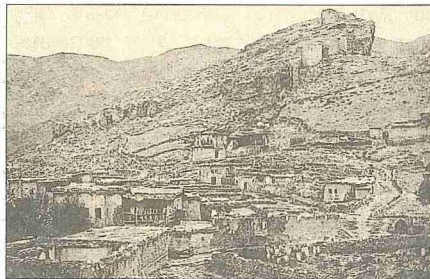
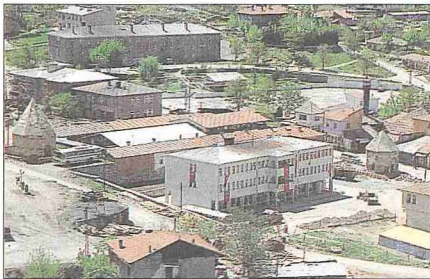

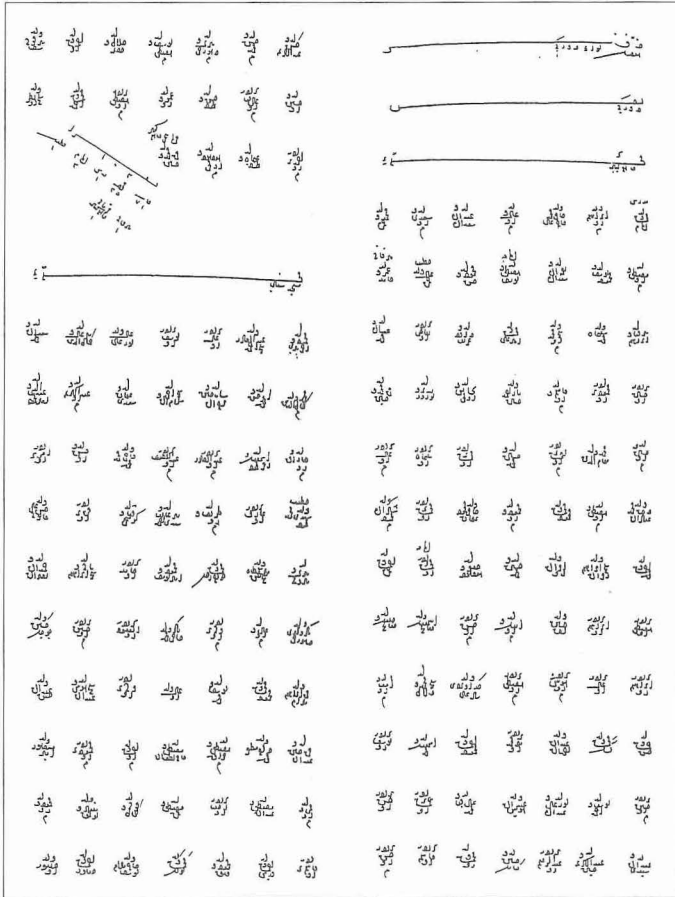
Divriği Ulucamii ve Sifâhânesi

leri Emîr Seyfeddin Şehinşah, II. Süleyman Şah, Hüsameddin Ahmed Şah ve Melik Müeyyed Sâlih'tir. İlk Anadolu Türk beyliklerinin en eskisi ve en çok yaşayarı, küçük bir Türk beyliği olan Divriği Mengüçükleri'dir. Siyasî olaylara fazla karışmayan, daha ziyade toplum ve sanat hizmetlerine yönelen Divriği Mengüçük beyleri şehrin imarında önemli rol oynamışlardır. Divriği daha sonra İlhanlı saldırısına uğradı. İlhanlı Hükümdarı Abaka Han 1276-1277'de Memlûk Sultanı I. Baybars'a karşı Elbistan üzerine yürürken Divriği'ye uğrayarak surları yıktırdı. Bunun ardından Selçuklu Sultanı III. Alâeddin Keykubad Malatya kuşatmasından bir sonuç elde edemeyip Divriği'ye gelince burası disiplinsiz askerler tarafından yağmalandı (1300-1301). Şehir daha sonra Kayseri ve Sivas yöresinde hüküm süren Eretnaoğulları'nın hâkimiyetine girdi. Kadı Burhâneddin ile Amasya Emîri Hacı Şadgeldi Paşa arasındaki mücadelelerden faydalanan Memlûkler tarafından zapt edildi (1391). Sultan Berkuk'un ölümünden sonra yerine küçük yaşta oğlu Ferec'in geçmesiyle Memlûk Devleti'nin idarî işleri bozulunca Yıldırım Bayezid 1398'de Sivas, Malatya, Besni (Behisni), Dârende ve Divriği'yi iki ay muhasaradan sonra Osmanlı topraklarına kattı. Ancak Divriği yaklaşan Timur tehlikesinden dolayı 1401'de tekrar Memlûkler'e verildi. Bugün Divriği'de Memlûk döneminden kalma olup 874 (1469-70) veya 894 (1489) tarihli kitabesi bulunan bir türbede, Memlûk Sultanı Seyfeddin Kayırbay'ın adını taşıyan ve onun devrinde burada bulunan bir Mısır valisi yatmaktadır; bunun yanında daha sonra yapılmış olup halkın Kantabah Camii dediği bir de cami vardır.

Divriği Memlûk hâkimiyeti sırasında Halep eyaletine bağlı pek de önemli ol-

Divriği'den bir görünüş ve şehrin 1930 yılında çekilmiş bir resmi (A. Gabriel, *Monuments Tures d'Anatolie*, Paris 1934, II, iv. LXII-1)

mayan ileri karakol durumundaydı. XV. yüzyılın ikinci yarısında Uzun Hasan'ın, XVI. yüzyılın başında Şah İsmail'in kuvvetlerinin Anadolu'ya yönelik hareketleri sırasında Divriği sapa bir yerde bulunduğu için saldırıya uğramadı. Divriği'nin kesin olarak Osmanlı idaresine girişi, Yavuz Sultan Selim'in 24 Ağustos 1516 Mercidâbık Zaferi'nden sonradır. Osmanlı idaresine geçmesinin ardından iki kazalı bir sancak merkezi olan Divriği önce Vilâyet-i Arab'a, bir süre sonra da Eyâlet-i Rûm'a bağlanmıştır.

Mengüçkoğulları hâkimiyetinden itibaren Türk iskânına sahne olan ve Oğuzlar'ın Salur boyunun yerleştiği Divriği'nin XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yaklaşık 3700 civarında nüfusu vardı. Müslüman hâne sayısına göre nisbeti % 70'e ulaşıyordu. Şehirde bu sırada farklı etnik grup olarak sadece Ermeniler bulunmaktaydı. 1547'de yapılan tahrire göre şehir on dört mahalleden oluşan bir yerleşim merkeziydi. Mahalleleri Câmi-i Kebir, Mescid-i Süflâ, Mescid-i Bezzâz Sinan, Sinaniye (Turbali), Kernankeş, Mescid-i Kaya, Pasban, Billûr, Kürtüncü, Ali Çelebi, Arhudsu, Aruncar, Kalealtı ve Erme-

niyan adlarını taşıyordu. Bu sonucuda toplu olarak sadece Ermeniler oturuyordu. Şehrin toplam nüfusu ise 5000 civarındaydı. En kalabalık mahalleleri Câmi-i Kebir, Mescid-i Süflâ, Ermeniyan, Mescid-i Bezzâz Sinan, Mescid-i Kaya adlı mahalleler teşkil ediyordu (BA, TD, nr. 252, s. 2 vd.; nr. 408, s. 576 vd.).

Harpüt'u Arapkir üzerinden Zara'ya ve Karadeniz kıyılarına bağlayan yol üzerinde yer alan Divriği'de XVI. yüzyılda beylerbeyi hasına dahil bir boyahane, bir debbâğhâne, bir meyhâne (içki imal edilen yer), bir değirmen bulunuyordu. Ayrıca ekonomik değeri olan başka iş kolları da vardı. Şehre ait yıllık buğday ve arpa hâsılatı 22.500 akçe idi. Bunun 11.250 akçesi cami, mescid ve mülke tahsis edilmişti. Diğer 11.250 akçesi de sancak beyi haslarına aitti. Bağ, bağçe ve bostan resmi yıllık 13.000 akçe civarındaydı.

XVII. yüzyılda şehir gelişmesini sürdürdü. *Cihannümâ*'da, Divriği'nin iki saatlik bir mesafe üzerinde uzanan bahçeler içinde büyük bir kasaba olup kalesinin harap halde bulunduğu ve demir cevherinin işlendiği belirtilir. 1649'da Divriği'ye uğrayan Evliya Çelebi'ye göre

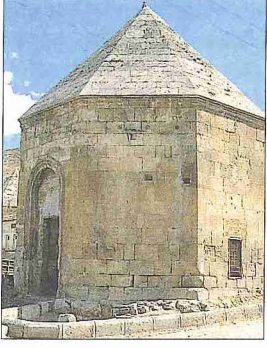
muhkem kalenin eteğinde uzanan asil şehrin bağlı bahçeli evleri, üstü kapalı çok süslü bir çarşısı, müteaddit cami, tekke ve hamamı vardı. Şehirde kırk altı mahalle bulunuyor, bunların en meşhurları Ali Paşa, Hâmisi Ağa, Bekir Çavuş ve Keyvan adlarını taşıyordu. Şehirde Ulucami'den başka Kızıl Medrese Camii, Hatib Şemsi Camii, Bezmgâh Camii de yer alıyordu (*Seyahatnâme*, III, 212-213). XVII ve XVIII. yüzyıllarda devlet nüfuzunun zayıflaması ile Divriği yöresi mahallî hânedanların eline geçti. XIX. yüzyılın sonlarında Divriği *Kâmûsü'l-a'lâm*'ın verdiği bilgilere göre bir kaza merkezi olup kazanın toplam nüfusu 34.000 dolayındaydı. Merkezin ise 10.000'den fazla ahali, on iki camisi, on beş mescidi, üç medresesi, bir kütüphanesi, bir rüşdiye mektebi, dokuz İslâm ve bir hıristiyan sıbyan mektebi, on üç hanı, üç hamamı, 520 dükkânı, beş fırını bulunuyordu. Ayrıca harap haldeki kalesiyle ve geniş bahçeli evleriyle şehir hayli dağınık bir görüntü arz ediyordu. XIX. yüzyıl sonunda Vital Cuinet ise buranın 4500'ü müslüman olan 5600 nüfuslu bir kasaba, kısmen terk edilmiş mahallelerle harap evlerden ibaret, bilhassa şehrin ortasından geçen derenin güneydoğusunun birkaç ev ve dükkân hariç bir enkaz yığını halinde olduğunu belirtir.

Cumhuriyet döneminde Sivas'a bağlı bir ilçe merkezi haline getirilen Divriği'nin 1927'de nüfusu 4789 idi. 1937'de önce demiryoluyla ulaşımına kavuşmuş, ardından buradaki demir cevherinin 1939'dan itibaren çıkarılarak Karabük Demir Çelik Fabrikası'na gönderilmesiyle hayat canlanmaya, nüfusu yavaş yavaş artmaya başlamıştır. 1970'te 10.389 olan nüfus 1985'te 15.974'e ve 1990'da da 17.664'e ulaşmıştır.

Divriği tarihî eserler yönünden zengin yörelerimizdendir. Bilhassa 1180-1277 yıl-

Divriği Kale Camii

Divriği'de
Kamerüddin
Kümbeti

ları arasında Türk-İslâm sanatının önemli mimari eserlerini veren Mengüçükoğulları'nın hâkimiyeti sırasında birçok eser meydana getirilmiştir. Fakat bu nâvide eserlerin çoğu bugün harap haldedir. Divriği Kalesi'nde günümüzde dikkati çeken tek kalıntı kare planlı atış kulesidir. Dik yamaçlı bir tepe üzerinde dörtgen biçiminde dört kapılı, kesme taştan yapılan kale XIII. yüzyıla Mengüçükler dönemine aittir. Kale Camii'nin taçkapı kemerinin üstündeki iki satırlık çiçekli kitabesinde buranın 1181'de Mengüçükoğlu Seyfeddin Şehinşah b. Süleyman tarafından yaptırıldığı yazılır. Başka bir kitâbede de mimarının Merâğalı Hasan b. Firûz olduğu kayıtlıdır. Divriği'nin önemli eseri olan Divriği Ulucamii ve Dârüşşifâsı, 1228'de Şehinşah'ın torunu Ahmed Şah ve eşi Âdil Melike Turhan tarafından bir külliye olarak yaptırılmıştır. Mimarı Ahlatlı Hürremşah olup abanoz minberi 1241 tarihli'dir. Yapı erken dönem taş işçiliğinin önemli örneklerindedir. 592'de (1196) Mengüçükoğlu Emîr Seyfeddin Şehinşah için yapılan kümbete, daha sonra hanımının da buraya defnedilmesinden dolayı halk arasında Sitti Melik (Melike) Kümbeti denilmiştir. 1196 tarihli Hâcib Kamerüddin Kümbeti de Mengüçüklü hazinedarı Kamerüddin'e aittir. Ayrıca Ahî Yûsuf Kümbeti, Kemankeş (Nüreddin Sâlih) Kümbeti ve Memlûkler'e ait Nâib Kümbeti vardır. Diğer eserler arasında Çaltı köyündeki Burmanhan Kervansarayı, Handere köyündeki Mircinge Hanı, Hammâm-ı Süflâ ve Bekir Çavuş hamamları sayılabilir.

Divriği, Osmanlı idaresi altına girdikten sonra merkezle aynı adı taşıyan bir sancak haline getirilip Vilâyet-i Arab adıyla oluşturulan beylerbeyliğe bağlandı. Daha sonra bu beylerbeylik dağıtılınca Divriği sancağı Sivas, Amasya, Tokat bölgelerini içine alan Rum beylerbeyliğine dahil edildi ve bu durumunu uzun süre korudu. XVI. yüzyılda Divriği sancağının

Divriği ve Dârende adlı iki kazası, bu kazalara bağlı on iki nahiyesi bulunuyordu. Sancak XIX. yüzyılda Sivas sancağının bir kazası haline geldi. XIX. yüzyıl sonlarında dokuz nahiyesi, 125 köyü, toplam 48.907 nüfusu vardı. Cumhuriyet döneminde Sivas'a bağlı bir ilçe oldu. İlçenin merkez bucağından başka Dânişmend, Gedikbaşı, Mürsel (Mursal), Sincan adlı dört bucağı ve 107 köyü bulunmaktadı. İlçenin yüzölçümü 2782 km² olup 1990 nüfus sayımına göre toplam nüfusu 33.105, nüfus yoğunluğu ise 12'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 252, s. 2 vd.; nr. 408, s. 576 vd.; Aşıkpaşazâde, *Tarih*, s. 73-74; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârîh*, II, 339; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 624-625; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 210-214; Cuinet, I, 685-689; Ahmed Rifat (Yağlıkçızâde), *Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, İstanbul 1299-1300, III, 266; Hammer (Atâ Bey), V, 195; M. Fahreddin Başel, *Sivas Bülteni*, Sivas 1935, s. 33; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 160, 163; II, 262; a.mlf., *Anadolu Beylikleri*, s. 162-163; a.mlf. — Rıdvan Nâfiz [Edgüder], *Sivas Şehri*, İstanbul 1928, s. 54, 79, 100; Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944, s. 87, 132; a.mlf., "Akkoyunlular", *IA*, I, 256; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1969, s. 218; a.mlf., *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1971, s. 71, 88, 112; a.mlf., *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980, s. 55, 63, 66, 68; E. Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı* (trc. Filcret İşiltan), İstanbul 1970, s. 52, 53, 58; Mehmet Altay Köymen, "Anadolu'nun Fethi ve Malazgirt Meydan Muharebesi", *Malazgirt Zaferi ve Alparslan*, İstanbul 1971, s. 110; Necdet Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, İstanbul 1971, s. 15, 16, 20, 21, 69; a.mlf., *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*, Ankara 1984, tür.yer.; *Sivas 1973 İl Yıllığı*, Ankara 1973, s. 52; *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası* (haz. Yılmaz Önge v.dğr.), Ankara 1978; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Ankara 1988, s. 100, 106, 117, 129, 193; Ersin Gülsoy, *XVI. Asrın İlk Yarısında Divriği Kazası (1519-1548)* (yüksek lisans tezi, 1991), MÜ Fen-Ed.Fak. Tarih bl.; Zeki Ankan, "Divriği Sancağı Kanunnameleri", *TTK Belleten*, LI/200 (1987), s. 761-779; a.mlf., "Divriği Kazası'nın İlk Sayımı (925/1519)", *Osm.Ar.*, XI (1991), s. 49-71; a.mlf., "XVI. Yüzyılda Divriği", *TTK Bildiriler X*, Ankara 1994; M. Tayyib Gökbiğlin, "XV ve XVI. Asırlarda Rum Eyaleti", *VD*, VI (1965), s. 51-61; Asım Mutlu, "Divriği'nin Mimari Eserleri", *Sanat Dünyamız*, IX/24, İstanbul 1982, s. 18-19; *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 2220; IV, 2798; Besim Darkot, "Divriği", *IA*, III, 596-599; Faruk Sümer, "Mengüçükler", a.e., VII, 716-717.

ABDÜLKADİR BALGALMIŞ

DİVRİĞİ ULUCAMİİ

(bk. ULUCAMİ).

DİYAKOVA

Hırvatistan Cumhuriyeti'nde eski bir Osmanlı kazası ve kaza merkezi olan şehir.

Hırvatça Dakovo (Djakovo) adıyla bilinen ve Osijek'in güneyinde bulunan şehir, Osmanlı kaynaklarında daha ziyade Yakova ve Diyakova şeklinde geçer. Bir yerleşim merkezi olarak tarihi 1244 yılına kadar iner. Kasaba 1252'de geçici, 1349'dan itibaren de sürekli olarak Bosna Katolik piskoposluğunun merkezi oldu. Bir geçit yolu üzerinde bulunduğundan sağlam kalesiyle kısa sürede ticarî öneme sahip bir kale-şehir haline geldi. Kalenin Osmanlı hâkimiyetine geçmesi, 1536'da Hırvatistan'a yönelik akınlar sırasında gerçekleşti ve iki yıl sonra burası yeni kurulan Pojega sancağına bağlandı. 1560'a doğru şehir statüsü kazanan Diyakova kısa bir zaman sonra kaza merkezi oldu. 1565'te burada 193 hâne (yaklaşık 1000 kişi), 1579'da 133 hâne (750-800 kişi) bulunuyordu. Şehrin müslüman halkı, 1565 tarihli tahrirde ikisi askerî garnizon, biri de vergi muafiyetine sahip askerî statüde olmak üzere üç cemaat halinde deftere kaydedilmiştir. Bunların tamamı kale içi ile kale dışındaki cami çevresinde yerleşmişlerdi. Bir başka askerî statüdeki küçük grup Çeribaşı Mescidi mahallesinde toplanmıştı. Bu son iki grubun % 46'sını ihtidâ etmiş kimseler oluşturuyordu. Esnaf gruplarının ve diğer şehir halkının oturduğu ikinci bir mahalle ise Ağa Mescidi adıyla anılıyordu. 1579 tarihinde burada sadece dinî hizmetliler ve esnaf zümreleri kaydedilmişti. Bu tarihte şehirde beş mahalle vardı; isimlerinden anlaşılacağına göre bunların üçü ağalar, biri de imam tarafından kurulmuş mescitlerin, diğeri ise çarşıda yer alan mescidın adlarını taşıyordu. Ayrıca bir kervansaray, bir de hamamın yer aldığı şehrin dış mahallesinde (varoş) hıristiyan sanat grubu bulunmaktaydı. 1569 tarihli icmal defterine göre buranın vergi geliri sancak beyi haslarına dahildi.

Diya-kova'nın bu gelişmesinde Bosna gazilerinden Memîbeyoğulları ailesinin rolü büyüktür. Evliya Çelebi, buranın ilk defa Arnavut Memî Paşa tarafından fethedildiğini ve ardından kasabanın bu aileye ocaklık olarak verildiğini yazar. Bu bilgi mübalağalı olmakla birlikte Memîbeyoğulları'nın şehirle ilgileri olduğu bilinmektedir. Nitekim bu aileden Koca Ga-